

„Kaip viskas vyko iš tikrųjų“, arba atminties konstravimo strategijos¹

Aldis Gedutis

*Klaipėdos universitetas,
Sociologijos katedra,
Minijos g. 153, LT-93185 Klaipėda,
el. paštas smfdek@smf.ku.lt*

Tekste nagrinėjamas atminties patikimumo klausimas. Remiantis filosofiniais bei grožiniais tekstais siekiama atskleisti keblumus, su kuriais susiduriama pasakojant bei aprašant praeities įvykius. Dažnai pasitaikantis tokių tekstų trūkumas – nekritiškas ilgalaikės atminties vertinimas. Dėl tokio vertinimo aprašomų įvykių ir diskusijų autentiškumas kelia svarbių abejonių. Todėl vertinant tokius tekstus peršasi konstruktyvistinė hipotezė – atminties ribotumo spragos užpildomos ne realiais, bet sukonstruotais „atsiminimais“. Kaip instrumentas Eco bei Platono tekstų iškeltiems klausimams aiškinti naudojami Loftus ir jos kolegų konstruktyvistiniai eksperimentai, nurodantys galimas strategijas, leidžiančias manipuliuoti atmintimi.

Raktažodžiai: atmintis, atminties konstravimas, Eco, Loftus, Platonas

IVADAS

Pretekstas susidomėti atminties konstravimo galimybe – abejonės, kurias sukėlė kai kurie tekstai bei įvykiai. Pavyzdžiui, LR Prezidento apkaltos proceso metu žurnalistai paklausė Jurijaus Borisovo, ką jis veikė 2003 m. kovo 17 d. (klausimas užduotas nuo minimos dienos praėjus maždaug metams). Borisovo (ne)atsakymas – „O jūs ar prisimenate, ką veikėte tą dieną?“ – pasirodė arogantiškas ir akivaizdžiai nepatenkino klausiančiųjų. Matyt žurnalistai netiesiogiai rėmėsi prielaida, kad atmintis tėra talpykla, kurioje, reikalui esant, nesunkiai galima „rasti“ didžiąją dalį svarbių žmogaus prisiminimų. Kadangi reikalas buvo išties svarbus (prezidento apkalta), žurnalistų manymu, Borisovas privalėjo tiksliai prisiminti minėtos dienos įvykius. Borisovas, savo ruožtu, pateikdamas tokį atsakymą pademonstravo skepticizmą žmogiškosios atminties atžvilgiu. Tačiau racionaliai svarstant Borisovo atsakymas lyg ir gali būti įtinamas, nes laikas nuo įvykio iki jo atsiminimo yra pernelyg ilgas, todėl tikslaus atsiminimo tikimybė nėra itin didelė. Atsižvelgiant į besiskiriančias interpretacijas, kyla pagrįstas klausimas, kiek išties yra patikima (ilgalaikė) atmintis? Todėl toliau tekste bus siekiama

Gyvenimas nėra tai, ką žmogus išgyveno, gyvenimas veikia tai, ką ir kaip žmogus prisimena turėdamas tikslą tai papasakoti.

Gabriel García Márquez²

atsakyti į šį klausimą. Kiti klausimai, į kuriuos taip pat bandoma atsakyti šiame straipsnyje: Ar galima manipuliuoti žmogaus atmintimi? Ar įmanoma ištrinti senus prisiminimus? Ar įmanoma įdiegti naujus prisiminimus? Kokie pagrindiniai atminties konstravimo

būdai bei strategijos? Ar įmanoma atskirti tikrai vykusius dalykus nuo įdiegtų bei sukonstruotų?

ATMINTIES NEPATIKIMUMAS VALSTYBĖJE IR ROŽĖS VARDE

Atminties patikimumo klausimas taip pat siejasi su atsiminimų knygomis arba romanais, kuriuose pasakojami įvykiai, nutikę prieš daugelį metų. T. y. tekstai, kuriuose po tam tikro laiko bandoma atgaminti bei perteikti savo patirtį. Vienas tokių tekstų pavyzdžių – Platono *Valstybė*. Ši knyga pradedama kaip Sokrato pasakojimas apie vakardienos įvykius, kuriuose jis dalyvavo kartu su Glaukonu: „[Sokratas]. Vakar su Aristono sūnumi Glaukonu buvau nuėjęs į Pirėją“ (Platonas 2000, 7). Toliau pasakojama kaip jiedu atsiduria Polemarcho namuose ir imasi diskutuoti apie teisingumą. Įdomiausia tai, kad pasakojimo pabaigoje nebegrįžtama į pradžią, t. y. *Valstybė* baigiama kreipimusi į Glaukoną, kur reziumuojamas mitinis pasakojimas apie Erą ir jo pomirtinę patirtį (Platonas 2001: 411). Kitaip nei kituose Platono dialoguose, pvz., *Faidono* (Platonas 1999), *Valstybėje* nėra jokio aiškaus teksto užbaigimo, tokio kaip apibendrinimas, išvada ar diskusijos pabaigos bei svečių išsiskirstymo aprašymas. Susidaro įspūdis, kad Platonas tarsi pamiršta nuo ko viskas prasidėjo ir kam pasakojimas

¹ Šis straipsnis parengtas pranešimo „Kaip viskas vyko iš tikrųjų“ arba atminties konstravimo strategijos pagrindu. Pranešimas skaitytas Lietuvos filosofų draugijos ir Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto surengtoje konferencijoje „Atmintis: istorija ir vaizduotė“ (Vilnius, 2005-05-06).

² Márquez, G. G. 2004. *Living to Tell the Tale*. Penguin Books.

buvo skirtas. Maža to, sunku patikėti, kad net ir Platono personažas Sokratas būtų galėjęs pažodžiui atgaminėti net ir vakarykščias visų diskusijos dalyvių mintis, idėjas, pavyzdžius, klausimus bei argumentus. Taigi, atsižvelgiant į žmogiškosios atminties galimybes bei ribas, Sokrato pasakojimo detalumas Platono dialoge negali būti racionaliai pagrįstas: prisiminti vieną kartą išsakytos bei išgirtos informacijos (net ir vakarykštės), kuri užima daugiau nei 400 puslapių (lietuviško) teksto, neatrodo įgyvendinamas uždavinys. Vadinas, net jei tokia diskusija ir vyko iš tikro, dėl minėtų priežasčių ji turėjo būti kitokia nei aprašyta. O tai reiškia, kad diskusija nėra prisimenama tikrąja šio žodžio prasme, o veikiau (at)kuriami ir/ar (re)konstruojama.

Kitas fiktyvus pavyzdys – Umberto Eco *Rožės vardas*. Eco šiame romane bando žaismingai išsisukti nuo atminties pagrįstumo klausimo perduodamas istorijos autorystę Adsui iš Melko. Tiesa, Adsui autorystė priskiriama netiesiogiai: „aš sakau, kad Vale sakė, kad Mabijonas sakęs Adsą saktus...“ (Eko 1991: 414). Pagal tokią struktūrą būtent Adsui paliekama / priskiriama atsakomybė dėl prisiminimų realumo. Šiuo atveju nesvarbu, kas rašo, svarbiausia, koku būdu rašantysis sprendžia atminties pagrįstumo problemą. „Prologe“ pateikta informacija leidžia susidaryti išpuodį, jog autoriaus valia Adsas nekritiškai vertina savo atmintį: „rengiuosi palikti štai šitam pergamente liudijimą tų įstabių ir šiurpių įvykių, kuriuos man teko patirti jaunystėje, kartodamas *verbatim* viską, ką mačiau ir girdėjau, nedrįsdamas teisti“ (Eko 1991: 9). Taigi žadamas vertybiškai neutralus pažodinis atpasakojimas.

Adsas prisimena, atkuria ar/ir „aprašo“ 1327 m. įvykius. Tekstą rašo būdamas senas, pagal Eco sugestiją romano pradžioje, paskutiniiais XIV a. dešimtmečiais. „Postilėje „Rožės vardui““ Eco pripažįsta, kad „aštuoniasdešimtmetis Adsas pasakoja tai, ką patyrė būdamas aštuoniolikos“ (Eko 1991: 417). Vadinas, rašymo akta ir įvykius skiria mažiausiai 60 metų. Taip pat vertas dėmesio tas faktas, kad Adsas pasakojamų įvykių metu nieko nefiksuoja raštu. Romano veiksmas trunka 7 dienas, kurios savo ruožtu yra suskirstytos į 2 (septinta diena), 6 (penkta diena), 7 (pirma ir trečia dienos), 8 (antra diena) arba 9 (ketvirta ir šešta dienos) tarpus, atitinkančius liturgines valandas. Romano įvykiai suskirstyti ir „prisimenami“ tiksliai pagal šiuos laiko intervalus, o tai sudaro 48 intervalus. Kiekvienas, bandantis prisiminti kelerių metų senumo įvykius, turėtų pripažinti, kad toks detalumas nėra įmanomas. Nepaisant to, Adsas pateikia detalius vietų bei knygų aprašymus, tikslius dialogus, smulkius Viljamo ir kitų vienuolių samprotavimus. Kyla pagrįstas klausimas: ar praėjus 60 metų įmanoma viską taip tiksliai ir detalai prisiminti? Įvykius bendrąja prasme galbūt ir įmanoma, tačiau abejonių kelia minėtos smulkmenos ir detalės. Juolab pats Eco pripažįsta, kad jaunas Adsas nelabai suvokė aprašomus teologinius ir politinius įvykius: „Troškau išaiškinti viską žodžiais to, kuris nieko nesupranta“ (Eko 1991: 418). Vargu, ar bandymas atgaminti rašančiajam

nesuprantamus įvykius padidina tikslaus atsiminimo tikimybę.

Tiesa, pasakojimo pradžioje Adsas formaliai lyg ir suabejoja savo atmintimi:

„Kad aiškesni taptų tie įvykiai, į kurių sukūrį likimo buvau pastūmėtas, gal derėtų priminti, kas dėjosi tuo amžiaus tarpu, kaip aš supratau tai gyvendamas tuo metu ir kaip matau tai dabar, vėliau girdėjęs daug pasakojimų, – jei tik atmintis mano dar pajėgs išnarplioti tiekos gausių ir painių nutikimų gijas (kursyvas mano – A. G.)“ (Eko 1991: 9–10).

Šioje citatoje Adsas pabrėžia distanciją laike, pasikeitusį savo požiūrį, įvykių gausumą bei painumą kaip faktorius, galinčius sutrukdyti tikslų įvykių atgaivinimą. Tačiau tolesnis itin detalus Adso pasakojimas rodo, kad ši ištrauka tėra retorinė figūra, kurios neverta rimtai paisyti.

Viena pagrindinių problemų – kaip paaiškinti tai, kad fiktyvūs Sokratas ar Adsas, o ko gero ir Platonas bei Eco, mano, kad atsiminimai yra patikimi. Kitaip tariant, nėra paaiškinama, kodėl Sokratui ir Adsui atrodo, kad jie viską [tiksliai] atsimena? Norint patikėti, jog, pvz., įmanoma detalai atgaminti 60 metų senumo įvykius, būtina prielaida, jog tas, kuris atsimena, pasižymi ypatinga ir išskirtine atmintimi. Mažų mažiausiai panašia į tą, kuria Jorge Luisas Borgesas apdovanoja „atminties stebuklą“ Funesą (Borges 2001). O tai yra mažai tikėtina³.

Racionaliausia teigti, kad toks bandymas kaip Adso, senatvėje siekiantis aprašyti jaunystės įvykius, tėra vaizduotės padarinys arba praeities įvykių konstravimas pagal nūdienos supratimą, visiškai neatitinkantis Leopoldo von Rankes istoriografinio principo *wie es eigentlich gewesen*. Tai reiškia, kad bandoma papasakoti, „kaip buvo iš tikrųjų“, tačiau dėl tikslų duomenų apie praeitį stygiaus šis projektas pasmerktas žlugimui: praėjo pernelyg daug laiko, kad individuali atmintis pajėgtų tiksliai atkurti įvykius, kiti liudininkai, galintys nupasakoti tuos pačius įvykius, jau mirę, taip pat neišliko jokių rašytinių liudijimų.

BAUDOLINAS IR SĖKMINGAS ATMINTIES PATIKIMUMO PROBLEMOS SPRENDIMAS

Paskutiniame Eco romane *Baudolinas* Baudolinas pats užrašinėja savo istoriją, tačiau ją pameta. Vėliau jis (at)pasakoja savo nuotykius Bizantijos istorikui Niketui, kuris

³ Beje, vertas dėmesio ir tas faktas, jog absoliuti Funeso atmintis (Borgeso valia) neleidžia jokių abstrakcijų bei universalijų – visi praeities reiškiniai ir įvykiai yra pernelyg individualūs, kad juos būtų įmanoma apibendrinti bei suklasifikuoti. Tobulos atminties atveju radikaliai mažėja abstraktaus ir didėja konkretaus mąstymo tikimybė. Kalbant apie abstrakčius Sokrato ir Adso samprotavimus, akivaizdu, kad jų atmintis funkcionuoja visiškai kitaip nei Funeso.

ir turėtų būti atsakingas už šios istorijos paviešinimą: Baudolino tekstas neišliko, paskutinis knygos dialogas vyksta tarp Niketo ir Pafnucijaus. Tiesa, Niketas netiki Baudolino pasakojimais, tačiau būdamas istorikas nori juos paviešinti. Be to, Eco knygą baigia ironišku Pafnucijaus pastebėjimu, skirtu Niketui: „Atsimink, kad esi ne vienintelis istorijų sekėjas pasaulyje. Anksčiau ar vėliau ją papasakos koks nors dar didesnis melagis už Baudoliną“ (Eco 2002: 476). Taigi nesvarbu kas pasakos melagio Baudolino istoriją – „melagis“ Niketas ar „melagis“ Eco – ji jau nebebus susijusi su atminties spragomis. Tokiu būdu šiame romane Eco išsprendžia atminties pagrįstumo problemą, viena vertus, pasirinkdamas veikėją, kuris yra pripažintas melagis, ir, kita vertus, nurodydamas pašalinius veiksmus (aplinkinių palaikymą ar kvaišalus), galinčius paaiškinti visiškai nerealius įvykius. Eco atkreipia dėmesį į prisiminimų konstravimą. Tai išryškėja tuomet, kai Baudolinas guodžiasi:

„– /.../ Pone Niketai, turiu bėdą: nuolat painioju tai, ką matau, su tuo, ką norėčiau matyti...“

– Daugeliui taip nutinka...

– Taip, bet man atsitikdavo taip, kad vos pasakydavau ką matęs ar radęs kokį nors laišką (gal pats ir būdavau jį parašęs), kiti tarsi tik to ir laukdavo. Pone Niketai, žinai, kai kalbi apie tai, ką sukūrė tavo vaizduotė, o kiti tau patvirtina, kad tikrai taip ir yra, – pats pradedi tuo tikėti“ (Eco 2002: 30).

Šioje ištraukoje Eco taikliai apibūdina vieną atminties savybių – gebėjimą atkurti, tiksliau sukurti / sukonstruoti praeities įvykius. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad praeities įvykių tikrumo iliuzija privalo būti palaiškoma kitų. Tarsi be kitų patvirtinimo tai išliktų tik vaizduotės produktas, neturintis pretenzijų į tikroviškumą. Svarbu ir tai, kad Niketas (lyg ir objektyvus vertintojas) pripažįsta, kad Baudolinas yra melagis, tačiau bendrauja su pastaruoju taip, tarsi tikėtų viskuo, ką jis sako. Be to, fiksuojama, kad daugiau nei 6 metus (iki pasakojimo akto) Baudolinas praleidžia Aladino nelaisvėje kartkartėmis vartodamas haliucinogenus. Uždavus klausimą, ar tai tikrų įvykių atsiminimas, ar haliucinacijų sukeltas vaizduotės padarinys, *Rožės varde* kilusių problemų nebelieka.

Kitame Baudolino pokalbyje su Niketu nurodomas dar vienas aspektas, leidžiantis atkreipti dėmesį į socialinį atsiminimų pobūdį:

„– /.../ visose mano kelionėse mane lydėjo ir mano gyvenimo istorija. Bet kai bėgau iš kunigo Jono karalystės /.../ pamečiau savo užrašus. Jaučiausi, tarsi būčiau netekęs paties gyvenimo.“

– Pasakysi, ką prisimeni. Aš gaunu faktų nuotrupas, įvykių skutus – ir sukuriu iš jų istoriją, išaustą ant Apvaizdos apmatų. Išgelbėdamas mane, padovanojai tą krislį man dar lemtos ateities, todėl atsilyginsiu *grįžindamas tau praeitį* (kursyvas mano – A. G.), kurios netekai.

– Gal mano istorija neturi prasmės...

– Nėra beprasmių istorijų. Be to, esu iš tų, kurie moka rasti prasmę net ten, kur kiti jos nežvelgia. Istorija tampa gyvenimo knyga – tarsi griaudžiantis trimtas prikelia iš kapų tai, kas jau seniai sudulėję... Tik tam reikia laiko: turi apgalvoti įvykius, sugretinti juos, rasti net menkiausias sąsajas“ (Eco 2002: 14–15).

Pašalinis asmuo tarsi istorikas gali atlikti praeities sugražinimo, faktų sugretinimo ir harmonizavimo funkcijas. Baudolinas pasakoja, ką patyręs, tuo tarpu Niketas, apeliuodamas į Apvaizdą, suteikia Baudolino prisiminimams prasmę ir pateikia rišlią istoriją. Kitaip tariant, Niketas iš Baudolino pateiktų pasakojimų nuotrupų sukonstruoja prasmingą istoriją, kurią net ir Baudolinas pagal anksčiau minėtą kriterijų turėtų traktuoti kaip tikrą ir autentišką: „žinai, kai kalbi apie tai, ką sukūrė tavo vaizduotė, o kiti tau patvirtina, kad tikrai taip ir yra, – pats pradedi tuo tikėti“ (Eco 2002: 30)⁴.

EKSPERIMENTINIAI ATMINTIES KONSTRAVIMO MECHANIZMAI

Šiems literatūriniais atminties konstravimo pavyzdžiams galima prikišti tai, kad jie yra fiktyvūs, o autoriai, pasirinkę atsiminimo žanrą, negali būti kaltinami atminties perkūrimu, nes jų tekstų tikslas – papasakoti istoriją, o ne pagrįsti atsiminimų tikslumo galimybę. Platoniui svarbesnės pateiktos idėjos nei forma, į kurią jos yra įvilktos. Eco rūpi siužetas, o ne Adso atminties problemos. Į tai būtų galima atsakyti, kad šie pavyzdžiai svarbūs tiek, kiek gali sukelti abejonių atminties pagrįstumu bei parodyti galimas manipuliacijas atmintimi. Kita vertus, panašias konstruktyvistines išvadas gauna ir psichologė Elisabeth F. Loftus tirdama atminties klaidas bei klaidingų prisiminimų įdiegimo mechanizmus.

Loftus tyrimams turėjo įtakos baudžiamųjų bylų, susijusių su vaikystėje patirtų psichologinių traumų prisiminimais, protrūkis Jungtinėse Amerikos Valstijose. Didžioji dalis bylų siejama su seksualiniu priekabiavimu bei seksualine prievarta. Kai kurie kaltinimai buvo išskirti kaip „sėkmingos“ psichoterapijos pasekmė. Nau-

⁴ Panašų mechanizmą išryškina ir Milan Kundera *Juoko ir užmaršties knygoje*. Joje pasakojamas kolektyvinės atminties koregavimo pavyzdys: 1948 m. vasarį Čekoslovakijos komunistų partijos lyderis Gottwaldas iš Baroko rūmų balkono Prahoje kreipėsi į liaudį. Tuo metu stipriai snigo ir buvo šalta, todėl užsienio reikalų ministras Clementis nusiėmė savo kailinę kepurę ir uždėjo Gottwaldui. Propagandos skyrius užfiksavo nuotrauką Gottwaldą su kepure ant galvos draugų ir bendrapartiečių apsuptyje. Ši nuotrauka tapo bene žinomiausia visoje Čekoslovakijoje. Tačiau po 4 metų Clementis buvo apkaltintas išdavyste ir pakartas. Todėl nuotrauka buvo retušuota, ir iš buvusio užsienio reikalų ministro liko tik plika siena ir kepurė ant Gottwaldo galvos. Žr. Кундера, М. 2003. *Книга смеха и забвения*. Санкт-Петербург: Азбука.

dodami hipnozė bei kitas įteigimo technikas psichiatrai sugebėdavo sukelti paslėptus vaikų prisiminimus apie seksualinę suaugusiųjų (tėvų, artimų giminių, kunigų) prievartą. Tokios terapijos pasekmė – iškelti ieškiniiai. Kiti kaltinimai buvo formuluojami kaip reakcija į pirmuosius ir buvo nukreipti prieš atseit klaidingus prisiminimus įteigusius psichiatrus. Bausmės už tokius nusikaltimus yra išties didelės, todėl, siekiant išvengti klaidų bei neteisingų kaltinimų, iškilo atminties patikimumo problema. Loftus buvo viena iš eksperčių, ir klausimas, į kurį ji bando atsakyti, yra toks: ar galima pasitikėti liudininkų parodymais, paremtais (dažniausiai) vaikystės įvykių, nuo kurių praėjo daug laiko, prisiminimais⁵. Atliekant eksperimentinius tyrimus, paaiškėjo, kad žmogiška atmintis yra itin imli iškraipymams bei nebūtų įvykių prisiminimui.

Loftus atlikti tyrimai rodo, jog prisiminimai, pvz., apie eismo įvykį priklauso nuo to, koku būdu užduodamas klausimas, skatinantis atgaminti praecties įvykius. Autoįvykio liudininko galima paklausti:

- Koks buvo automobilių greitis tuo metu, kai jie susidūrė?
- Koks buvo automobilių greitis tuo metu, kai įvyko avarija?
- Koks buvo automobilių greitis tuo metu, kai jie įsivertė vienas į kitą?

Paskutinė formuluotė ženkliai padidina tikimybę, kad įvykio liudininkai „prisimins“ to, ko realiai nebuvo, – tarkim, stiklo šukės ant kelio dangos ir pan. Vadinas, „ant kelio užvedantys klausimai“ įgalina perkurti kitų asmenų atsiminimus.

Paprastesnis eksperimentas, įgyvendintas D. Wrighto, Loftus ir M. Hall (Wright et al. 2001), buvo taikomas siekiant išsiaiškinti, kokią įtaką atminčiai turi po įvykio pateikta informacija (*post-event information*). Šis eksperimentas rodo, jog, pabrėžiant arba nutylint tam tikras detales, įmanoma tiek įdiegti į atmintį nebūtų įvykių prisiminus, tiek ištrinti realius įvykius iš atminties.

Kitas Loftus (1997a) pavyzdys – terapeutės Wendy Maltz metodas, skirtas išsiaiškinti vaikų seksualinės prievartos atvejus. Maltz klientus, galimai patyrusius seksualinę prievartą, instruktuoja taip: „Įsivaizduok, kad patyrei seksualinę prievartą. Nesirūpink tiksliai visa ko įrodymu. Negalvok, ar tavo mintys turi prasmę. Paklausk savęs, koks paros metas?; kur esi – viduje ar lauke?; kas nutinka?; ar dar kas nors be tavęs ten yra? Kas galėtų būti tavo prievartautojai? Kada būni pažeidžiausia(s) seksualinės prievartos“. Empiriniai Loftus tyrimai atskleidė, jog taikant Maltz metodus, apie 24% tiriamųjų įsivaizduoja ir „prisimena“ seksualinės prievartos, kurios tikrovėje nebuvo, atvejus.

Kad būtų aiškiau, koku būdu įmanoma koreguoti, iškraipyti ar pakeisti atsiminimus, verta detaliau peržiūrėti G. Mazzoni, Loftus, A. Seitzo bei S. Lynno atliktą eksperimentą, kurio tikslas – tai bandymas įrodyti, jog sapnų interpretavimas bei aiškinimas gali paveikti as-

mens prisiminimus (Mazzoni et al. 1999). Eksperimente dalyvavo 159 Vašingtono universiteto studentai. Jie buvo suskirstyti į dvi grupes, kurių viena buvo eksperimentinė, kita – kontrolinė. Eksperimentinė grupė dalyvavo 3 tyrimo fazėse, kurias skyrė 1,5–2 savaitių intervalai. Pirmoje sesijoje buvo pateiktas klausimynas apie 20 įvairiausių (tiek malonių, tiek nemalonių) gyvenimo įvykių, nutikusių tiriamiesiems iki 3 metų amžiaus. Kiekvieną įvykį reikėjo įvertinti pagal 8 balų skalę: 1 reiškė „neabejotinai nenutiko“, o 8 – „neabejotinai nutiko“. Iš 20 pateiktų įvykių 2 buvo kritiniai: „buvau nuskriaustas kito vaiko“ ir „buvau pasimetęs viešoje vietoje ilgiau nei valandą“. Šalia to buvo pateiktas dar vienas klausimynas, kuriame buvo 12 klausimų apie sapnus ir 12 klausimų apie miegą. Dauguma klausimų buvo paprasti, pvz., „kiek dažnai atsimenate savo sapnus?“, tačiau 5 iš tų klausimų skirti nustatyti, ką tiriamieji mano apie sapnų aiškinimą: „ar tikite, kad sapnai yra tikrovės atvaizdai?“, „kaip manote, ar sapnai turi prasmę?“, „kaip manote, ar šią prasmę gali atskleisti sapnų interpretavimas?“, „ar sapnų aiškinimas yra vertingas?“, „kaip manote, ar jūs galite geriau pažinti save analizuodami savo sapnus?“. Po 1,5–2 savaitių asmenys iš eksperimentinės grupės, kurie neigė tiek patyrę skriaudą iš kitų vaikų, tiek pasiklydimą, dalyvavo individualiuose sapnų interpretavimo ir aiškinimo seansuose. Reikia pridurti, kad kontrolinės grupės nariai sapnų aiškinimo seansuose nedalyvavo. Prieš tai slapta buvo susisiektas su tiriamųjų tėvais, kurie patvirtino, jog jų vaikams nieko panašaus nebuvo nutikę. Kiekvienas tiriamasis buvo paprašytas papasakoti kokį nors ryškesnį savo sapną. Nepriklausomai nuo sapno turinio, sapnų aiškinimo specialistai sąmoningai sapnus aiškino klaidingai, t. y. jie visus sapnus interpretavo kaip nuorodas į užslėptas vaikystės traumas bei neigytas patirtis, tokias kaip pasiklydimą ar skriaudas, patirtas iš kitų vaikų. Paskui ekspertai klausdavo, ar toks įvykis nebuvo kada nors iš tiesų nutikęs. Paprastai dauguma tiriamųjų teigėdavo tokio įvykio neprisimenantys. Dar po 1,5–2 savaitių vykdavo trečioji eksperimento sesija, kuri nebuvo siejama su sapnų aiškinimo seansu. Joje dalyvavo ir eksperimentinė, ir kontrolinė grupės. Šios sesijos metu tiriamiesiems buvo sakoma, kad tyrimo tikslas – nustatyti autobiografinių prisiminimų apie ankstyvą vaikystę patikimumo kriterijus. Toliau buvo pateikiami penki galimi įvykiai iš pradinio 20 įvykių sąrašo, ir tiriamųjų buvo prašoma prisiminti kuo daugiau detalių apie nurodytus įvykius. Savaimė suprantama, kad vienas iš penkių įvykių buvo „buvau nuskriaustas kito vaiko“ arba „buvau pasimetęs viešoje vietoje ilgiau nei valandą“. Tyrimo rezultatai parodė, kad sapnų aiškinyje nedalyvavusios kontrolinės grupės narių įsitikinimas, jog nurodytas įvykis buvo realus, padidėjo (11% tiriamųjų), sumažėjo (31% tiriamųjų), liko toks pat (58% tiriamųjų). Tuo tarpu eksperimentinėje grupėje įsitikinimas, kad pirmoje sesijoje neigti bei sapnų aiškinyje minėti įvykiai yra realūs, padidėjo pas 50% tiriamųjų, pas 4,5% tiriamųjų sumažėjo, o 45,5% tiriamųjų nurodė tą patį,

⁵ Plačiau apie tai Loftus (1997b) ir Loftus (2002).

ką ir pirmoje sesijoje. Šis eksperimentas rodo, jog „specialisto“ nuorodos paskatina „prisiminti“ tai, ko tikrovėje nebuvo.

IŠVADOS

Peržiūrėjus Eco *Baudolino* bei Loftus aptartus atvejus ir jų mechanizmus, galima pažymėti, jog dažniausiai išoriniai faktoriai nulemia klaidingus prisiminimus. Tuo remiantis išskirtinos šios pagrindinės atminties konstravimo strategijos, efektyviai didinančios klaidingų prisiminimų tikimybę:

1) Socialinis spaudimas: tyrėjai, psichiatrai, teisėjai ir pan. daro spaudimą, idant asmuo prisimintų tam tikrus (nebūtus) įvykius.

2) Primestas įsivaizdavimas: siūloma kuo aiškiau įsivaizduoti tam tikrus realiai nebuvusius dalykus bei įvykius.

3) Tikroviškumo nepaisymas: individai skatinami negalvoti apie tai, ar jų atsimenami dalykai yra tikri ar ne.

4) Nuolatinis kartojimas neatsižvelgiant į prisiminimų realumo klausimą.

Taigi Sokrato prisiminimų paaiškinimui Platonas pateikia pernelyg mažai informacijos. Tačiau Eco romaneose galima rasti racionalų vieno bei kito veikėjo prisiminimų pateisinimą. Adsas matyt (nuolat) bando prisiminti bei apgalvoti tai, kas įvyko. Baudolinas ima prisiminti tuomet, kai kiti tai ima įsivaizduoti, arba kai Niketas „gražina“ jam jo istoriją. Tokiu būdu išoriniai faktoriai bei atsiminimų „praktikavimas“ nulemia atminties klaidas, tiksliau atminties turinio konstravimą.

Gauta 2006 01 11

Literatūra

1. Borges, J. L. 2001. *Fikcijos*. Vilnius: Baltos lankos.
2. Eko, U. 1991. *Rožės vardas*. Vilnius: Alna.

3. Eco, U. 2002. *Baudolinas*. Vilnius: Tyto Alba.
4. Loftus, E. F. 1997a. „Creating False Memories“, *Scientific American* 1997, Vol. 277 #3.
5. Loftus, E. F. 1997b. „Repressed Memory Accusations: Devastated Families and Devastated Patients“, *Applied Cognitive Psychology* 11.
6. Loftus, E. F. 2002. „Memory Faults and Fixes“, *Issues in Science and Technology* Vol. 18, Issue 4.
7. Mazzoni, G. A. L., Loftus E. F., Seitz A. and Lynn S. J. 1999. „Changing Beliefs and Memories Through Dream Interpretation“, *Applied Cognitive Psychology* 13.
8. Platonas. 1999. *Faidonas, arba apie sielą*. Vilnius: Aidai.
9. Platonas. 2000. *Valstybė* (Antras pataisytas leidimas). Vilnius: Pradai.
10. Wright, D. B.; Loftus E. F. and Hall M. 2001. „Now You See It; Now You Don't: Inhibiting Recall and Recognition of Scenes“, *Applied Cognitive Psychology* 15.

Aldis Gedutis

“HOW EVERYTHING ACTUALLY HAPPENED”, OR MEMORY CONSTRUCTION STRATEGIES

Summary

In the text the problem of reliability of human memory is investigated. Analyzing philosophical and literary texts we seek to reveal the difficulties that human memory faces. Special attention is paid at the texts narrating about long gone past events. The most frequent fault is uncritical treatment of long-term human memory. This results in suspicion of the truth-claims and authenticity of the narrated stories. Such a situation presupposes the constructivist hypothesis, i.e. the narrative gaps caused by memory losses are filled up with constructed “recollections”. The constructivist experiments carried on by Loftus are used as an instrument to interpret and explain the problems in both Plato and Eco texts. Loftus' experiments reveal possible strategies to manipulate and construct human memory.

Key words: memory, memory construction, Eco, Loftus, Plato